

Cygnaeus ja kansakoulujen tarkastaminen

Kansakoulujen tuleva tarkastaminen oli mukana keskusteluissa alusta alkaen, kun Suomeen ryhdyttiin suunnittelemaan uutta kansakoululaitosta 1800-luvun puolivälissä. Tämä ei ollut mitenkään yllättävää, sillä erilaisia kouluja oli valvottu jo keskiajalta lähtien ja valtionhallinnossa oli erilaisten tarkastajien virkakunta, johon kuuluivat mm. tullitarkastajat, puustellintarkastajat, vankihuoneiden tarkastajat ja luokahuoneiden tarkastajat kadettikoulussa.

Eräissä ensimmäisissä kansakoulua koskeissa esityksissä hahmoteltiin jo varsin yksityiskohtaisesti, miten kansakoulujen tarkastus tulisi järjestää. Kansakoulujen tarkastusta hahmoteltiin aluksi kirkon alaisuuteen. Ajatus ei kaikkia miellyttänyt. Mm. J.V. Snellman ja Agathon Meurman vastustivat ehdotusta (Lönnbeck 1887, 18-19, 74; Halila I 1949, 193-194). Näin ajatus kirkosta erillisestä kansakoulujen omasta keskusjohdosta ja valvonnasta oli lausuttu julki jo ennen kuin Uno Cygnaeus ryhtyi valmistelemaan kansakoululaitoksen perustamista Suomeen.

Cygnaeus käsitteli ensimmäisen kerran kansakoulukysymystä julkisesti Wiborg-lehdessä vuonna 1857. Hän kosketteli jo tässä ensimmäisessä julkisessa kirjoituksessaan kansakoulujen tulevaa valvontaa. Hän hyökkäsi erittäin kiivaasti papistoa ja tuomiokapituleja vastaan, joiden Cygnaeus katsoi pyrkivän saamaan kansakoulujen johto ja valvonta alaisuuteensa. Pietarin Pyhän Marian seurakunnan kirkkokoulun opettaja ja johtaja ja ruotsalaisen kirkkokoulun inspehtori Cygnaeus ilmoitti suoraan, että Suomen papisto ei ole kelvollinen valvomaan tulevia

kansakouluja. “Ymmärtäköön Suomen papisto, tunnustaen kasvatusopillisten tietojensa puutteellisuuden ja siitä johtuvan kykenemättömyytensä järjestämään ja ohjaamaan ajan vaatimuksia vastaavaa kansakoulua Suomessa julkisesti kieltäytyä tehtävästä, johon he eivät pysty.” (Uno Cygnaeuksen Kirjoitukset 1910, 5-7)

Keisari antoi 19.4.1858 julistuksen “perustuksista kansakouluopetuksen järjestämistä varten Suomen suuriruhtinaanmaassa”. Julistus sisälsi yleisiä kansakoulua koskevia periaatteita ja eräitä käytännön toimenpiteitä kansakouluasian edistämiseksi. Eräät julistuksen määräykset koskivat myös kansakoulujen tulevaa valvontaa. Koulujen lähivalvonta uskottiin koulujen johtokunnille. Lisäksi Helsinkiin tuli perustaa kansakoulujen ylivalvontaa varten keskushallitus. (Halila I 1949, 263)

Maininta johtokuntien roolista ja keskushallituksesta oli yllättävä siinä suhteessa, että ajatuksia oli Suomessa käsitelty vasta epämääräisesti ja vain yksittäisten henkilöiden toimesta. Viralliset kannanotot puuttuivat asiasta. Joka tapauksessa tällä julistuksella sinetöitiin käytännössä kirkon ja kansakoulun ero, mikä oli periaatteellisesti iso ja tärkeä linjanveto.

Senaatti sai vuoden 1958 julistuksessa luvan valita sopivan henkilön tutustumaan kansanopetusoloihin kotimaassa ja ulkomailla. Tultuaan valituksi tehtävään Cygnaeus teki vuosina 1858 ja 1859 ulkomaanmatkat, jotka suuntautuivat Ruotsiin, Tanskaan, Saksaan, Sveitsiin ja Alankomaihin. Cygnaeus sai matkoilta monia vaikutteita, joita hän hyödynsi ehdottaessaan kansakoulujen tulevaa tarkastusta.

Yksi tärkeimmistä vaikutelmista oli, että Cygnaeus vakuuttui täydellisesti kansakoulujen tarkastustoiminnan tärkeydestä. Matkan jälkeen Cygnaeus piti koulujen kelvollista tarkastusta toisena pääehtona kansakoululaitoksen menestymiselle. Toinen pääehto oli pätevä opettajisto. Cygnaeus toisti matkojen aikana alituisen tarkoituksenmukaisen ja huolellisen tarkastuksen merkitystä. Tarkastustoimen kannalta olennaisinta oli

Saksan ja Sveitsin kouluoloihin tutustuminen. Saksan Dresdenissä pedagogi Petterman korosti Cygnaeukselle erityisten piiri- eli läänitarkastajien välttämättömyyttä kansakoulujen keskusviraston päällikön apuna. (Uno Cygnaeuksen Kirjoitukset 1910, 35-37, 150; Lönnbeck 1910, 93)

Tutustuessaan Sveitsin kansakoululaitokseen Cygnaeus sai käytännön esimerkin, millä tavoin kirkosta erillinen tarkastus oli järjestetty. Sveitsin kouluja valvoivat useimmissa kantoneissa koulutarkastajat ja koulutoimikunnat. Koulutarkastajat olivat samalla välittäviä elimiä kantonin ylimmän kouluviraston ja paikallisten kouluviranomaisten kesken. Cygnaeus piti Sveitsin kansakoululaitosta parempana kuin Saksan. Yksi syy oli koulujen ja opettajien tarkempi valvonta. (Lönnbeck 1890, 21; Uno Cygnaeuksen Kirjoitukset 1910, 53-54; Heporauta 1945, 63)

Uno Cygnaeus julkisti ehdotuksensa kansakoululaitoksesta vuonna 1861. Yhtenä osana oli suunnitelma kansakoulujen valvonnasta ja tarkastamisesta. Cygnaeus ehdotti koulujen ylintä valvontaa ja johtoa kansakoulujen ylihallitukselle. Keskushallituksen yksi tehtävä oli tarkastaa vuosittain tietty määrä kansakouluja, jotta keskushallitus saisi välitöntä tietoa kansakoulujen tilasta ja toiminnasta. Kansakoulujen lähivalvojiksi Cygnaeus ehdotti Sveitsin esimerkin innoittamana piiritarkastajia, joita keskushallituksen tuli asettaa tarpeen mukaan lääneittäin, kihlakunnittain tai piireittäin. Alimmiksi valvontaviranomaisiksi Cygnaeus ehdotti koulujohtokuntia, kuten jo vuoden 1858 julistuksessa oli edellytetty. Papistolle Cygnaeus jätti ehdotuksessaan koulujen uskonnonopetuksen tarkastamisen. (Cygnaeus 1861) Cygnaeus ehdotti näin kolmitasoista kansakoulujen valvonta- ja tarkastusjärjestelmää, mikä viestitti siitä, että kansakouluja piti Cygnaeuksen mukaan valvoa huolella ja tarkastaa säännöllisesti.

Cygnaeuksen ehdotusta tarkastustoimen järjestämisestä voi pitää ansiokkaana, koska siinä esitettiin selkeää ja kokonais-

valtaista järjestelmää. Selvää mallia tarkastustoimen järjestämiseen Cygnaeus ei saanut mistään, vaan hän loi eri tahoilta saamistaan vaikutteista oman järjestelmänsä. Tosin vaikutteet Sveitsistä ja Saksasta olivat selvät. Lisäksi Cygnaeus oli saanut yksittäisiä vaikutteita saksalaisilta pedagogeilta, Venäjän koululaitoksesta ja J.V. Snellmanilta.

Vuoden 1866 asetuksessa kansakoulutoimen järjestämisestä Suomessa säädettiin ne periaatteet, joiden mukaan kansakoululaitos Suomeen järjestettiin. Periaatteet koskivat myös kansakoulujen tarkastamista. Asetus noudatti tarkastustoimen osalta Cygnaeuksen ehdotusta. Tosin kaupungit saivat valita kansakoulutarkastajansa itse, minkä vuoksi maaseutukoulujen ja kaupunkien tarkastustoimi erkani toisistaan pitkälle 1900-lukua asti. Tämä hajotti Cygnaeuksen ehdottaman tarkastustoimen kokonaisvaltaisuuden ja toi tarkastustoimeen osan, joka oli paljolti irti kansakoulujen keskusjohdon kontrollista.

Kansakoulutoimen keskushallitus jätettiin perustamatta. Sen sijalle perustettiin koulutoimen ylihallitus vuonna 1869. Samana vuonna tuli voimaan kirkkolain uudistus, josta poistettiin määräys piispan ja tuomiokapitulien velvollisuudesta valvoa koululaitosta. Laissa sanottiin vain, että piispan tuli valvoa kristinopin opetusta sekä seurakunnissa että kouluissa. Käytännössä valvonnasta huolehtivat seurakuntien papit. Tärkein kansakouluasioiden hoitaja ylihallituksessa oli kansakoulujen ylitarkastaja. Koska ylihallituksen päälliköt ja sen muut jäsenet eivät tunteneet suurta kiinnostusta kansakouluasioita kohtaan, Uno Cygnaeus saattoi hoitaa nämä asiat varsin itsenäisesti. (Somerkivi 1979, 28)

Toinen pettymys Cygnaeukselle oli, että päätoimisia maalaiskansakoulujen piiritarkastajia ei valittu ennen vuotta 1885. Määräraha tarkastajien matka- ja päivärahakuluihin oli olemassa vuodesta 1871 lähtien, mutta ylihallitus ei halunnut sitä käyttää. Kansakoulujen ylitarkastaja ehti valvoa koulut keskusvirastotöidensä ohella. Merkittävämpi syy oli se, että

Uno Cygnaeus ei halunnut palkata sivutoimisia tarkastajia vaan pyrki päätoimisten aluetarkastajien asettamiseen. Cygnaeus oli korostanut alusta lähtien asiantuntevan tarkastuksen merkitystä kansakoululaitoksen menestymiselle. Cygnaeus tiesi, että sivutoimiseksi tarkastajiksi oli saatavissa lähinnä vain pappeja ja tilanomistajia. Heidän pedagogista tietämystään hän ei pitänyt kuitenkaan riittävänä. Cygnaeus koetti tehdä kaikkensa, jotta pappeja ja tilanomistajia ei valittaisi kansakoulujen lähivalvojiksi. Cygnaeuksen näkemykseen mukautuen koulutoimen ylihallitus tekikin erilaisia aloitteita päätoimisista kansakouluntarkastajista. Senaatti ei tähän suostunut vaan pakkotti keskusviraston nimeämään ylitarkastajan avuksi sivutoimisia kansakoulujen paikallistarkastajia. Vuonna 1874 valittiin 25 tarkastajaa. Tosin kolme ensimmäistä paikallistarkastajaa oli aloittanut työnsä jo vuosina 1871 ja 1872. Vuoden 1885 jälkeen maalaiskansakouluja tarkastivat pedagogisesti koulutetut henkilöt päätyönään. Kaupunkien kansakouluntarkastajat olivat hyvin pitkän aikaa pääosin sivutoimisia.

Uno Cygnaeus kansakoulujen ensimmäisenä tarkastajana

Uno Cygnaeus valittiin kansakoulujen ylitarkastajaksi vuonna 1861. Kuvaavaa oli, että hänen virkanimikkeensä oli ylitarkastaja ja tehtävä suunnitella ja sittemmin johtaa maan kansakoululaitosta. Uno Cygnaeus toimi maan ainoana kansakoulujen tarkastajana vuosina 1861 – 1871/74. Hän antoi muodon ja sisällön koulujen käytännön tarkastamiselle ja oli esikuvana myöhemmille kansakouluntarkastajille.

Kun vuoden 1866 kansakouluasetus oli annettu, Cygnaeus paneutui kansakoulujen perustamiseen ja yleisesti kansakouluasioiden hoitamiseen. Kansakouluasetuksen antamisen aikaan Suomessa oli 20 sellaista oppilaitosta, joita opetussuunnitelmien ja opetustapojen puolesta voi pitää kansakouluina. Kan-

sakoulujen perustaminen lähti käyntiin vilkkaasti. Lukuvuonna 1870 – 1871 maassa oli 108 maalaiskansakoulua 70 kunnassa ja lukuvuonna 1880 – 1881 jo 457 maalaiskansakoulua 284 kunnassa. Kansakoululaitoksen johtamisen ja tarkastamisen ohella Cygnaeus toimi lisäksi Jyväskylän seminaarin johtajana vuosina 1863 – 1869.

Moninaiset tehtävät eivät estäneet Cygnaeusta myöskään tarkastamasta fyysisesti maalaiskansakouluja. Hän tarkasti vuonna 1863 Sippolan kansakoulun ja teki tarkastusmatkan Etelä-Pohjanmaalle, Munsalaan ja Vähäänkyröön vuonna 1864. Seuraavat matkansa Cygnaeus teki vuosina 1867 ja 1868. Ensin mainittuna vuonna hän teki kaksi matkaa Itä-Suomeen ja toisena vuonna kolme matkaa Keski-Suomeen ja Hämeeseen. Matkat osoittavat, että Cygnaeus piti alusta lähtien tärkeänä luoda henkilökohtainen kontakti kouluihin ja nähdä paikan päällä, miten koulut toimivat. Kansakoulujen ylitarkastajan tapaan myös oppikoulujen ylitarkastajat tekivät vastaavia valvontamatkoja maan eri osiin. Lisäksi myös kirkollistoimituskunnan päällikkö Furuhjelm tarkasti oppilaitoksia, myös joitakin maalaiskansakouluja vuodesta 1863 lähtien.

Kun Cygnaeuksesta tuli päätoiminen kansakoulujen ylitarkastaja vuonna 1869, hän saattoi tarkastaa kouluja aikaisempaa enemmän, vaikka kansakouluasioiden määrä kasvoikin sitä mukaa kuin koulujen määrä lisääntyi. Cygnaeusta houkutteli tarkastusmatkoille halu nähdä “omat koulut” toiminnassa ja monien kansakoulun ystävien pyynnöt saada nähdä koulumuodon isä omalla koululla. Yksi esimerkki tällaisesta pyynnöstä on Viitasaaren koulujohtokunnan puheenjohtajan kirje Cygnaeukselle alkuvuodesta 1870: “Hartain toivoni olisi että Herra Ylitarkastaja Cygnaeus kävisi hetikin kouluamme tarkastamassa, jolloin myös elähdyttävillä puheilla voisi synnyttää seurakuntalaisissamme halua ja intoa naisopettajan saamisesta tänne.” (Klemetti 1957, 59) Myös senaatti toivoi, että Cygnaeus vierailisi kouluilla ja tekisi propagandaa kansakouluasian puolesta.

Cygnaeus oli koulutoimen ylihallituksen toiminnan alussa syksyllä 1870 huomiota herättävän pitkiä aikoja tarkastusmatkoilla eikä osallistunut esimerkiksi keskusviraston ensimmäisiin istuntoihin. Cygnaeus halusi keskittyä kansakoulujen tutkimiseen ja tukemiseen. Osasyynä lienee ollut se, että hän tunsii asemansa kiusalliseksi von Kothenin johtamassa virastossa. Hän oli mieluummin matkoilla. (Nurmi 1988, 159)

Vuosina 1869 - 1874 Cygnaeus teki kaikkiaan neljätoista tarkastusmatkaa. Ne suuntautuivat Uudenmaan, Hämeen, Viipurin, Mikkelin, Vaasan ja Kuopion lääneihin. Matkojen ansiosta noin kolmannes kouluista tuli vuosittain tarkastetuksi. Lisäksi Jyväskylän seminaarin johtaja K.G. Leinberg tarkasti helmimaaliskuussa 1872 Cygnaeuksen pyynnöstä ja ylihallituksen toimeksiannosta 22 koulua Vaasan ja Oulun lääneissä. Matkasuunnitelman Leinbergille laati Cygnaeus. Vuoden 1874 jälkeen tiedot Cygnaeuksen matkoista jäävät hatariksi, sillä kertomuksia ei ole säilynyt. Toimeksiannoista ja matkalaskuista voi päätellä, että hän tarkasti kouluja vuoteen 1881 asti. Matkoja oli korkeintaan yksi tai kaksi vuodessa. Tutkittujen koulujen määrä jäi näin hyvin vähäiseksi. Päävastuu kansakoulujen valvonnasta oli vuonna 1874 siirtynyt paikallisille kansakouluntarkastajille, joita mainittuna vuonna alettiin asettaa. Kansakoulujen ylitarkastaja keskittyi kansakouluasioiden hoitoon ylihallituksessa. Seminaareissa Cygnaeus kävi vuosittain vuoteen 1886 asti. Ne olivat Cygnaeuksen silmäterä, ja niissä hän vieraili vielä silloinkin, kun hänen terveytensä alkoi heiketä. Cygnaeus kuoli 2.1.1888.

Cygnaeuksen matkat eivät säilyneen materiaalin mukaan suuntautuneet tasaisesti maan kaikkiin osiin. Pohjois-Suomessa hän ei käynyt tiettävästi kertaakaan. Myös Lounais-Suomi jäi yllättävän vähälle huomiolle. Cygnaeus näyttää tarkastaneen kansakoulut keskeisiin laitoksiin (Jyväskylän ja Tammisaaren seminaarit, Siitoisten koulu ja Nygårdin kasvatuslaitos Viipurissa) tekemiensä virkamatkojen yhteydessä. Nämä matkat suun-

tasivat kansakoulutarkastukset niihin kouluihin, jotka sijaitsivat reitin varrella. Muiden alueiden koulut jäivät selvästi useammin tarkastamatta. Cygnaeus liikkui Jyväskylästä käsin hevoskyydillä ja hyödynsi mahdollisuuksien mukaan rautatieverkostoa.

Vaikka Cygnaeuksen tarkastusmatkat vähenivät vuoden 1874 jälkeen selkeästi, kansakouluasioiden hoito ylihallituksessa piti Cygnaeuksen hyvin perillä kansanopetuksen tilasta maassa. Käsitellessään kansakouluasioita Cygnaeus saattoi valvoa kansakoulujen toimintaa. Jos käsiteltävänä oli valtionavustusanomus opettajan palkkaamiseksi, opettajan palkankorotukseen ja opetusvälineiden hankintaan tai valitus opettajan/johtokunnan oletetusta rikkeestä, asiapaperit antoivat valaistusta koulun työstä, jota päätöksenteolla saattoi ohjailia. Tiedonantojen, tilastojen ja kertomusten teon yhteydessä Cygnaeus joutui analysoimaan koko maan kansakoululaitoksen toimintaa. Cygnaeuksen laaja ystäväpiiri ja kirjeenvaihto auttoivat häntä pysymään hyvin selvillä johtamansa kansakoululaitoksen toiminnasta, vaikka aktiivinen tarkastustyö jäikin vuoden 1874 jälkeen vähäiseksi.

Tarkastusten muoto ja sisältö

Uno Cygnaeus tarkasti kansakouluja sekä niiden normaaleina työpäivinä että kevätjuhlan eli vuositutkinnon yhteydessä. Tarkastukset olivat muodoltaan ja sisällöltään hieman erityyppisiä. Normaalina työpäivänä pidetty tutkinta kesti tavallisesti yhden päivän (5 - 6 tuntia). Joskus Cygnaeus tarkasti erilliset mutta lähekkäin sijainneet poika- ja tyttökoulut samana päivänä. Samoin hän saattoi toisinaan viipyä kaksikin päivää yhdellä koululla, kun hän vihki ensimmäisenä päivänä koulun juhlallisesti käyttöön ja järjesti toisena päivänä opettajan kanssa opetusta. Kaksi tai kolme tuntia kestäneissä vuositutkinnoissa Cygnaeus saattoi olla kahdellakin koululla samana päivänä.

Kun tutkinta oli päättynyt, ylitarkastaja siirtyi aina illalla seuraavalle koululle, johon hän majoittui. Vain erittäin pitkissä siirtymisissä Cygnaeus uhrasi matkustamiseen kokonaisen päivän.

Cygnaeuksen normaalina työpäivänä pitämä tarkastus noudatti aina tiettyä kaavaa. Hän aloitti tutkinnan perehtymällä koulun opetus- ja työjärjestykseen. Siitä valittiin ne aineet, joita Cygnaeus toivoi opettajan opettavan. Usein ne olivat kyseisen päivän oppiaineet, mutta yhtä tavallista oli, että mukaan otettiin aine, jota ei ollut merkitty päivän lukujärjestykseen. Kun opetettavat aineet oli sovittu, seurasi opetuksen kuuntelu. Cygnaeus seurasi peräpenkiltä opettajan työskentelyä ja teki merkintöjä muistikirjaansa. Välillä hän saattoi tutkia itsekin lasten tietoja kyselemällä tai määräämällä pienen kokeen. Opetuksen kuuntelun lomassa Cygnaeus silmäili oppilaiden vihkot sekä luokan päiväkirjan.

Kun opetuksen seuraaminen oli päättynyt, ylitarkastaja tutki oppilaiden käsityöt, koulun arkistokirjat sekä opetusvälineet ja koulurakennukset. Sen jälkeen hän keskusteli opettajan kanssa esittäen havaintonsa hänen työskentelystään sekä antoi ohjeita. Keskustelu ei jäänyt pelkäksi kritiikin esittämiseksi, sillä Cygnaeus opasti aina opettajaa ja kannusti häntä uhrautuvaan työskentelyyn. Kaiken päätteeksi Cygnaeus piti vielä johtokunnan kokouksen, jossa hän keskusteli koulun ylläpitäjien kanssa kansakouluuutteen kannatuksesta paikkakunnalla, koulun ulkoisista varustuksista sekä tarvittavista parannuksista. Cygnaeus tiesi, että kansakoulun menestyminen riippui pitkälti johtokunnan jäsenten asenteesta, minkä vuoksi hän valoi näihin uskoa kansansivistystyön hyödyllisyydestä.

Cygnaeuksen vierailu oli aina merkkitapaus pienen maalaiskoulun historiassa. Vaikka Cygnaeus saapui tarkastamaan koulua, hänet otettiin juhlavieraana vastaan. Häntä ei pidetty ei-toivottuna tutkijana vaan tervetulleena kansakoulun isänä. Cygnaeus ilmoitti usein saapumisestaan koululle, minkä vuoksi

hänen vierailuunsa osattiin varautua. Opettaja harjoitutti oppilaita ja somisti paikkoja. Koulu saatettiin jopa koristella juhla-kuntoon. Kun Cygnaeus ajoi koulun pihaan kahden hevosen vetämissä vaunuissa, olivat mielet jännittyneitä. Tapahtuma oli suuri hetki niin opettajalle kuin oppilaillekin. Vaikka monet opettajat olivat Cygnaeuksen entisiä oppilaita, kansakoulun isän saapuminen omalle koululle oli tapaus, joka hermostutti useimpia.

Cygnaeus käytti kouluvierailuja kansakoulupropagandan tekemiseen. Hän piti aina oppilaille puheen, jossa hän korosti kansakoulun hyödyllisyyttä ja opettajan tekemän työn merkittävyyttä. Jos tutkintaan oli saapunut johtokunnan jäseniä ja lasten vanhempia, kuten usein oli, hän piti laajemman puheen, jossa hän kannusti heitä kansansivistystyöhön.

Kansakoulun vuositutkinnon yhteydessä pidetty tarkastus poikkesi normaalina työpäivänä pidetystä tutkinnasta. Kansakoulut pitivät vuositutkintoja eri päivinä lukuvuoden lopulla, joten tarkastajalla oli mahdollisuus olla läsnä monen koulun kevätjuhlassa. Opettaja ja oppilaat olivat valmistautuneet huolella lukuvuoden päättäjäisiin. Koulu oli koristeltu ja luokkahuone oli täyttynyt lasten vanhemmista ja muista kansakoulun ystäväistä. Cygnaeuslaisen kansakoulun vuositutkinto poikkesi meidän päiviemme kevätjuhlasta. Tutkinto oli nimensä mukainen. Sen tarkoituksena oli tutkia lasten tietoja ja esitellä lukuvuoden aikaan opittua lasten vanhemmille. Oppilaiden kuusitelu vei pääosan vuositutkinnon ajasta. Lisäksi oppilaat asettivat näytteille vihkonsa, piirustuksensa ja käsityönsä. Vuositutkinto oli sen luonteinen, että se oli juhla lasten vanhemmille mutta piinallinen koettelemus monelle opettajalle ja oppilaalle.

Uno Cygnaeuksen läsnäolo antoi tutkinnolle poikkeuksellista arvokkuutta. Ylitarkastaja seurasi opettajan pitämää kuusitelua mutta määräsi aina itse ne kohdat oppikurssista, joissa opettajan tuli oppilaita tentittää. Cygnaeus merkitsi havaintonsa muistikirjaansa ja keskusteli niistä opettajan kanssa tutkin-

non päätyttyä. Tutkinnon aikana hän ei koskaan sekaantunut opettajan opetukseen, koska hän ei halunnut alentaa huomautuksillaan opettajan arvoa oppilaiden eikä heidän vanhempiensa silmissä. Tästä Cygnaeus oli hyvin tarkka.

Cygnaeus ei tyytynyt kevätjuhlassa vain opetuksen seurantaan vaan teki myös kansakoulupropagandaa. Tilaisuus oli siihen otollinen, sillä kansakoulujen vuositutkinnot herättivät alkuvuosina suurta mielenkiintoa, minkä vuoksi yleisöä oli läsnä runsaasti. Cygnaeus pitikin vuositutkinnoissa aina puheen, jossa hän kansan uskonnollisiin tunteisiin vedoten puhui voimakkaasti kansakouluaatteen puolesta. Kansakoulun markkinointi oli keskeisellä sijalla Cygnaeuksen kaikissa tarkastuksissa, mutta erityisen näkyvästi se oli esillä vuositutkinnoissa.

Tarkastusten pedagoginen sisältö

Uno Cygnaeus oli kansansivistysmies ja kansakoulun hengen luoja, ei niinkään opetusmetodikko. Tämä näkyi hänen tarkastustyössään, kuten oli näkynyt kansakoululaitoksen suunnittelussakin. Cygnaeus pani tarkastuksissaan pääpainon kansakouluaatteen levittämiseen, "oikeahenkisten" kansakoulujen luomiseen ja kasvatuskysymyksiin. Yhtä tärkeitä hänelle eivät olleet opetuksen pienet yksityiskohdat. Tämäntapainen painotus sopi siihen ajankohtaan, jolloin Cygnaeus kouluja tarkasti. Kansakouluaate oli uusi, ja sillä oli monenlaisia vaikeuksia tulla yleisesti hyväksytyksi. Tärkeintä oli saada kansakoulut hyvän toiminnan alkuun, ja tähän Cygnaeus tarkastustyöllään pyrki.

Tarkastustyöhön vaikutti luonnollisesti se, että säädökset kansakoulujen toimintamuodoista olivat alkuvaiheessa vajaavaiset. Kansakouluasetuksesta puuttuivat ohjeet ja määräykset mm. sellaisista asioista kuin luokkien määrä, oppiaineiden oppijärjestys ja kurssivaatimukset, yksiopettajaisen maalaiskansakoulun opetuksen tarkempi järjestäminen, oppilaiden siirto

vuosiosastolta toiselle jne. Nämä puutteet, jotka olivat sikäli luonnollisia, että kansakoulujen työskentelyä ei osattu alkuvaiheessa tarkemmin ohjata, häiritsivät kansakoulujen toiminnan alkutaipaletta ja heijastuivat myös tarkastustyön sisältöön ja koulutyön kokonaisvaltaiseen arviointiin.

Kun Cygnaeus saapui koululle, hän edellytti, että siellä vallitsi puhtaus ja siisteys. Tässä kysymyksessä hän oli hyvin ehdoton. “Älköön opettaja kärsikö mitään likaa lasten ruumiissa, vaatteissa, vihkoissa, kirjoissa tahi muussa, eikä myöskään tomua ja siivottomuutta kouluhuoneessa.” (Tark.kert. 1870-72) Likaisuus oli laiskuutta, ja laiskuus veltostutti ihmistä. Cygnaeus näki epäsiisteysten jopa merkinä sielun likaisuudesta, joka antoi hyvän kasvupohjan pahoille hengille. (Uno Cygnaeuksen Kirjoitukset 1910, 192-193)

Yhtä tärkeää kuin siisteys oli hyvä järjestys ja kuri. Cygnaeus ei hyväksynyt pienintäkään vallattomuuden ilmentymää. Lasten tuli istua tunneilla hiirenhiljaa. He saivat vastata, kun opettaja kysyi. Muuten heidän tuli ääneti mutta valppaasti seurata opetusta. Yhtä kurinalaisesti lasten tuli käyttäytyä välitunneilla sekä palatessaan luokkaan. Mitään melua tai kolinaa ei saanut kuulua. Kun opettaja laski kolmeen, oppilaat asettuivat istumaan “suorina, so. luonnollisessa asennossa, kädet pulpetilla ja silmät luotuina opettajaan”. Jos opettaja ylläpiti hyvää järjestystä ja kuria, hänen ei tarvinnut Cygnaeuksen mukaan käyttää ankarampia rangaistuksia. Hyvä opettaja hallitsi luokkaansa “silmäyksellään, ei pampulla”. (Uno Cygnaeuksen Kirjoitukset 1910, 316, 524-525)

Cygnaeuksen kurivaatimus ei ollut omana aikanaan mitenkään poikkeuksellinen. Hän oli omaksunut sen oppi-isiltään Pestalozzilta ja Diesterwegiltä. Johann Heinrich Pestalozzi (1746 – 1827) oli yksi suurimmista kansakoulupedagogeista. Hän loi sosiaalipedagogiikan, jossa yhdistyivät perinteinen kristillishumanistinen kasvatusnäkemys individuaalisuuteen ja sosiaalisuuteen. Pestalozzi pyrki osoittamaan sosiaalisten ja

kasvatuksellisten kysymysten yhteenkuuluvuuden. Hän ja hänen merkittävin oppilaansa Adolf Diesterweg (1790 – 1866) olivat Uno Cygnaeuksen suuria esikuvia ja aatteellisia oppi-isiä. Kaikki kolme näkivät kurin tärkeänä kasvatukseen. Se jalosti ihmistä ja johti sisäiseen kasvuun. Jos koulussa oli huono kuri ja järjestys, siellä vallitsivat viidakon lait. Tällainen koulu oli Cygnaeuksen mielestä opettajien kidutuslaitos ja turmeli lasta henkisesti.

Läheisesti kurivaatimukseen liittyi oppilaiden kuuliaisuus opettajaa kohtaan. “Koulu vaatikoon ankarinta kuuliaisuutta ilman vastaansanomista.” Cygnaeuksen teksti on yksiselitteisen selvä. Oppilaan tuli totella opettajaa ja hyväksyä, mitä tämä sanoi tai vaati. Ilman tottelemista ihminen ei jalostunut siveellisesti, vaan hänessä pääsivät vallalle ihmisluonnon huonoimmat ominaisuudet, katsoi Cygnaeus. (Uno Cygnaeuksen Kirjoitukset 1910, 197)

Opettajan työskentelyn seuraaminen vei pääosan Cygnaeuksen tarkastusajasta. Se olikin periaatteellisesti tärkeintä, sillä opettaja teki koulun, kuten Cygnaeus usein korosti. Hänestä riippui, oppivatko lapset ja millaisia ihmisiä heistä kasvoi. Cygnaeus piti tärkeimpänä opettajan oikeaa vakaumusta ja asennetta; metodiikan hallinta oli toisarvoisempaa.

Cygnaeus edellytti, että opettaja täytti korkeat siveellismoraaliset kriteerit. Hänen tuli olla Jumalaa pelkäävä, kunniallinen ihminen, joka uhraisi elämänsä kansansivistystyölle. Opettajan täytyi kelvata esikuvaksi oppilailleen. Hänen ulkoisen olemuksensa tuli henkiä arvokkuutta, hänen käytöksensä tuli olla ystävällistä mutta vakavaa. Opettaja ei saanut elää sopimattomasti myöskään omassa kodissaan. Hänen tuli olla kaikkien inhimillisten heikkouksien yläpuolella.

Kansakoulunopettajan oli Cygnaeuksen mielestä oltava sekä kasvattaja että kouluttaja. “Kansakoulu on kasvatustuloslaitos, joka ei ole pelkkä läksynlukulaitos, missä lapsille opetetaan niukka määrä ulkoläksyjä sekä koneellista ajatuksettomaa sisäluvun

taitoa, vaan laitos, missä lapsia harjoitetaan ei ainoastaan varoituksilla ja kehoituksilla, vaan esimerkin ja tottumuksen voimalla käsittämään ajan arvoa ja työn kunniaa sekä herätetään työteliäisyyteen, uutteruuteen ja yritteliäisyyteen.” (Uno Cygnaeuksen Kirjoitukset 1910, 180) Kasvatus ja opetus liittyivät niin läheisesti toisiinsa, ettei niitä voinut erottaa. Kasvatus oli Cygnaeuksen mukaan ihmisen kaikkien taipumusten ja voimien sopusuhtaista kehittämistä. Opetus oli kasvatuskeino, joka herätti ihmisessä halua kasvattavaan toimintaan. Cygnaeus vaati, että kaiken opetuksen tuli olla kasvattavaa. Muulla opetuksella ei ollut mitään arvoa. Ajatukset olivat omaksuttu suoraan Pestalozzilta ja Diesterwegiltä.

Cygnaeus asetti korkeimmaksi kasvatustavoitteeksi Bormannin kristillisen päämäärän: jumalankaltaisuuden. Ihminen oli Jumalan kuva, joka alkujaan oli syntinen mutta jolla oli pelastuksen tarve ja mahdollisuus. Ihmisen tuli kuitenkin asettaa oma tahtonsa Jumalan tahdon alaiseksi ja alistua hänen johdettavakseen. “Kaiken kasvatuksen on oltava pohjaltaan uskonnollista eli tarkoittaa ihmisen itsekkäisyyden, itse rakkauten ja omanvoitonpyynnin kuolettamista. Koulu on käsitettävä pyhitetyksi paikaksi, Herran huoneeksi, ja kansakoulun työ jumalanpalvelukseksi.” (Norkama 1953, 8-9) Näissä Cygnaeuksen sanoissa kuvastuu hänen vahva kristillinen elämäkatsomuksensa, joka oli hänen kasvatusajattelunsa perustana. Tässä hengessä opettajan tuli kasvattaa oppilaista “uskonnollissiveellisiä olentoja, Jumalan kuvia, joksi lapsi on luotu.” Kansakoulun tuli tehdä heistä “käytännöllisiä kristittyjä”. (Norkama 1953, 10)

Kansakoulun ei tullut kasvattaa vain ihmisyksilöitä vaan tehdä heistä myös yhteiskuntaelämään kykeneviä kansalaisia. Cygnaeus käytti termiä “käytännöllisesti kelvollinen kansalainen”. Hän oli ihminen, joka halusi ja osasi tehdä yhteistä hyvää. Hän oli kätevä ja kykeni selviytymään jokapäiväisen elämän eri tilanteista. Hän oli kuuliainen ja velvollisuudentuntoinen.

(Lönnbeck 1910, 145; Uno Cygnaeuksen Kirjoitukset 1910, 441) Kaikki nämä aitopestalozzilaiset ihanteet tuli opettajan oppilaisiinsa iskostaa.

Opettajan opetustavalta Cygnaeus edellytti havainnollisuutta, johdonmukaisuutta ja perusteellisuutta. Hän oli pestalozzilaisen havainto-opetuksen kannattaja. Pestalozzin mukaan havainto-opetus takasi parhaan oppimistuloksen, koska se perustui lapsen luontaiseen kykyyn oppia paremmin aistien kuin ajattelun kautta. Pestalozzia ennen jo Johan Amos Comenius (1592 – 1670) ja Jean-Jacques Rousseau (1712 – 1778) olivat korostaneet havainnon merkitystä opetuksessa.

Cygnaeuksen mukaan kansakouluikäinen lapsi ei kyennyt vaatimaan abstraktiseen ajatteluun; hän oppi paremmin aistiensa välityksellä. Lapsille tuli näyttää esineitä ja opettaa “asioita” “sanojen” sijasta. Opetus tuli aloittaa tutuista ja lapsille läheisistä asioista. Vasta kun nämä oli opittu, tuli siirtyä etäisempiin ja vaikeampiin kysymyksiin. Havainto-opetus perustui lapsen omaan keksimiseen ja löytämiseen. “Koulussa tuli etsinnän ja löydännän vallita.” Lapsille ei tullut syöttää kaikkea tietoa valmiina, vaan heidän tuli saada itse etsiä ja löytää sitä. Tämä teki opiskelun mielenkiintoiseksi, mikä oli tärkeä edellytys sille, että oppilas jaksoi koko ajan havainnoida. Opettajalle tämä oli vaativaa, mutta se oli ainoa keino päästä pysyviin oppimistuloksiin. Se takasi myös sen, että oppilaista ei tullut ajatteluun arkoja, tietoaan liioittelevia eikä ahdasmielisiä. Näin koulusta tuli kasvatus- ja kehityslaitos, ei pelkkä tekninen opetusinstituutti. (Uno Cygnaeuksen Kirjoitukset 1910, 195-196)

Oikeaoppinen havainto-opetus oli kansakoulun alkuaikoina vaikeaa, sillä opetusvälineet olivat puutteelliset. Kaikki opettajat eivät myöskään tunteneet tätä metodia, sillä he eivät olleet käyneet seminaaria. Kansakoulun opettajilta ei vaadittu alkuaikoina seminaarin käymistä. Näin vanhoilla kylä- ym. koulujen opettajilla oli mahdollisuus tulla valituksi uuden kansakoulun

opettajiksi, vaikka seminaarin käyneet olivatkin etusijalla. Uno Cygnaeus tiesi tämän ja otti sen arvioinneissaan huomioon. Hän opasti opettajia, joilta puuttui tieto uusimmasta opetusmetodiikasta. Niitäkään, joilla tämä tieto oli mutta jotka eivät kyenneet sitä täydellisesti soveltamaan, hän ei moittinut, jos heillä oli oikeasuuntaista yritystä. Mutta jos tätä yritystä puuttui, Cygnaeus nuhteli opettajaa ankarasti kutsumustyönsä heikosta hoitamisesta. Cygnaeus arvosti kaikessa uutteruutta ja oikeaa asennoitumista työhön, vaikka loisteliaisiin tuloksiin ei päästykään.

Läheisesti havainto-opetukseen liittyi geneettisen metodin käyttö, jonka Cygnaeus omaksui niin ikään Pestalozzilta ja Diesterwegiltä. Geneettinen metodi tarkoitti opetuksen sovittamista oppilaan luontaisiin kehitysvaiheisiin. Lapsi kehittyi fyysisesti ja psyykkisesti asteittain. Niin tuli myös opetuksen vaikeutua ja monipuolistua. Opetuksen tuli edetä tutusta tunteuttamaan, läheisestä etäiseen, yksinkertaisesta yhdistettyyn

ja esimerkistä yleiseen lakiin. Kerralla tuli opettaa vain niin paljon kuin lapsi kykeni sisäistämään. Opettajan tuli kerrata opittua ja siirtyä uuteen vaikeusasteeseen vasta, kun edellinen asia oli täydellisesti omaksuttu. Näin opetus eteni johdonmukaisesti ja järjestelmällisesti. Se oli samalla perusteellista ja tuotti pysyviä oppimistuloksia. (Kasvatus 1932, 293-294)

Oppitunnin kulusta Cygnaeus antoi seuraavanlaisen ohjeen: "Tunti aloitetaan viimeksi opitun kertaamisella. Sen jälkeen lukevat oppilaat määrätyn oppimäärän luku- tai oppikirjasta opettajan läsnäollessa ja hänen avullaan, milloin selitykset ja tiedonannot sattuvat olemaan tarpeen, ja lopuksi pitää opettaja täydentävän ja valaisevan esitelmän luetusta oppimäärästä, jolloin oppilaiden on totuttava tekemään lyhyitä muistiinpanoja tai alustaa hän keskustelun asiasta." (Uno Cygnaeuksen Kirjotukset 1910, 462)

Opetuksen tuli olla mahdollisimman oppilaskeskeistä. Lasten tuli saada itse tehdä ja toimia. Opettajan oli pysyteltävä

taustalla ja vain ohjattava oppilaiden toimintaa. Cygnaeuksen ihanteena oli työ- tai toimintakoulu, joka kehitti oppilaiden ajattelua ja toimintakykyä eikä ahtanut heihin merkityksetöntä muistitietoa. Kansakoulujen työskentelymallina olisi tullut olla "kasvatus työn kautta työhön". Tämä Cygnaeuksen markkinoima fröbeliläinen" ajatus ei saanut Suomessa jalansijaa. Cygnaeus koetti puhua siitä lämpimästi tarkastuksissaan, mutta opettajat eivät kyenneet, vaikka he olisivat halunneet, soveltamaan sitä käytännön opetukseen. Oppilaiden omatoimisuuden sijaan jäi opettajakeskeisyys ja työkoulun sijaan oppikirjakoulu.

Friedrich Fröbel (1782 – 1852) oli aikansa tunnetuin työkasvatuspedagogi. Hänen ajatuksensa tekivät Cygnaeukseen syvän vaikutuksen. Fröbel pyrki leikin ja askartelun avulla kehittämään lapsen luontaisia taipumuksia: ruumiin ja sielun voimia, muoto- ja kauneusaistia sekä luomiskykyä. Fröbel halusi herättää lapsessa hänen luontaista toiminnallisuuttaan ja pitää häntä leikin avulla alituisessa toiminnassa, jonka Fröbel uskoi kehittävän lasta ja tuottavan tälle iloa ja mielihyvää. (Lönbeck 1910, 139, 158)

Työkouluajatuksen läpiajaminen oli Cygnaeukselle niin rakas asia, että hän teki jokaisessa tarkastustilaisuudessa kaikkensa sen hyväksi. Hän puhui harjoituksen ja käytäntöön soveltamisen tarpeellisuudesta, oppilaiden omatoimisesta tekemisestä ja opettajan ohjaavasta roolista. Erityisen ponnekkaasti hän puhui käsitöiden kasvattavasta merkityksestä. Maalaisväestö ei kuitenkaan ymmärtänyt käsitöiden kuten ei myöskään voimistelun ja laulun opettamista kansakoulussa. Cygnaeus sai tehdä hartiavoimin töitä vakuuttaakseen johtokuntien jäsenet näiden aineiden välttämättömyydestä oppilaiden sopusointuiselle kehitykselle. Vähitellen valistustyö toi tuloksia, ja niin näiden aineiden opettaminen aloitettiin kansakoulussa 1870- ja 1880-luvulla. Koskaan ne eivät saaneet kuitenkaan sellaista asemaa kuin Cygnaeus oli ajatellut, eikä niiden kautta tehty kansakoulustamme toiminnallista työkoulua. Vielä heikommin

kävi Cygnaeuksen lastentarha-ajatuksen. Se ei saanut lainkaan yleistä kannatusta, eikä lastentarhoja perustettu kansakoulujen yhteyteen, vaikka niitä oli aluksi seminaareissa.

Muita Cygnaeuksen opetusopillisia ohjeita ja vaatimuksia olivat opetuksen selkeys, sujuvuus ja eloisuus. Opettajan tuli opettaa lempeästi mutta voimakkaasti ja arvokkaasti. Hänen tuli tehdä lyhyitä ja täsmällisiä kysymyksiä, jotka oli “muodostettu kasvatusopillisesti” eli kehittävästi. Oppilaan tuli puolestaan vastata kysymyksiin selvästi, kuuluvalla äänellä ja täydellisin virkkein. Oppilaiden tuli suorittaa annetut tehtävät tinkimättä. Tässä suhteessa opettaja ei saanut osoittaa pienintäkään epäjohdonmukaisuutta eikä horjuvuutta. (Uno Cygnaeuksen Kirjoitukset 1910, 334, 448, 525; Halila II 1949, 292; Norkama 1953, 28-30, 95)

Cygnaeus vaati opettajilta ja oppilailta ahkeraa työntekoa. “Koulussa tulee työntöön hengen vallita.” “Kouluopiskelu ei saa olla leikkiä, vaan vakavaa työtä, joka vaatii voimainponnistusta.” Cygnaeus oli itse työteliäs ja vaati sitä myös muilta. Hän varoitti työn liiasta helpottamisesta ja vaikeuksien poistamisesta, koska ihminen siten laiskistuisi. Tyhjä keskustelu ja vain mieluisten asioiden tekeminen olivat turmiollista, sillä ne veltostivat ja heikensivät nuorisoa. Cygnaeuslaisessa kansakoulussa kaikkien tulikin ahertaa väsymättä päivästä toiseen. (Lönbeck 1910, 140; Uno Cygnaeuksen Kirjoitukset 1910, 192-194)

Vaikka opettajan tuli olla vaativa ja tarvittaessa ankara, hänen tuli kohdella rakkaudella oppilaitaan. Koulussa tuli vallita sydämellisen yhteishengen ja toveruuden. Tätä Cygnaeus painotti tarkastuksissaan ja asetti sen suurten opillisten saavutusten edelle. Kansakoulun tuli olla toinen koti lapselle. Vain siten kansakoulu saattoi päästä niihin kasvatustavoitteisiin, joihin se pyrki. Opillisten tavoitteiden saavuttaminen oli helppompaa, mutta ne eivät yksinään riittäneet Cygnaeukselle. Tärkeintä oli, että kansakoulu kykeni kasvattamaan lapsista hyviä

ihmisiä ja kunnan kansalaisia.

Nämä ajatukset mielessään Cygnaeus kansakouluissa kiersi. Hän puhui niiden puolesta ja koetti niitä vaatia, mutta tavoitteiksi ne luonnollisesti osin jäivät. Suomen kansakoulu oli järjestetty tehtävältään laajaksi ja päämäärältään korkeaksi. Kansakoulun tuli toimia Uno Cygneuksen sanontaa käyttäen “kansan korkeakouluna” ja tyydyttää koko kansan sivistystarpeet. Koulun korkeat päämäärät saivatkin eräät aikalaiset epäilemään kansakoulun onnistumisen mahdollisuuksia. Epäily oli varsina aiheellista, kun ottaa huomioon maaseudun väestön henkisen tason ja aineelliset edellytykset 1860-luvun Suomessa, vaikka lukutaito ja kristinopin perustotuudet olivatkin varsin hyvin hallinnassa kirkollisen kansanopetuksen ansiosta. Kansakoulun rakentaminen hiukan ihanteelliselle, käytännön realiteetteja huonohkosti huomioon ottavalle perustalle oli peräisin Uno Cygnaeukselta, jota elähdytti sosiaalipedagoginen idealismi. (Halila II 1949, 148-149)

Lopuksi

Kuten edellä on jo mainittu, Cygnaeus ymmärsi maalaiskansakoulujen vaikeudet. Hän ei tavoitellut kaikkea hyvää yhdellä kertaa vaan koetti päästä asteittain eteenpäin. Ensimmäisellä sijalla oli kansakoulujen perustaminen ja niiden saattaminen hyvään toiminnan alkuun. Toisena oli opettajien kannustaminen ja rohkaisu ja kolmantena koulun ulkoisten puitteiden parantaminen. Cygnaeus opasti ja valoi uskoa opettajiin ja johtokuntien jäseniin. Hän tinki vaatimuksissaan erityisesti johtokuntien kohdalla, joiden huolena olivat koulun ulkoiset varustukset: kouluhuoneistot, koulukalusteet, opetusvälineet. Niissä oli paljon puutteita, joita Cygnaeus pyrki poistamaan ystävällisin kehotuksin. Hän vältti jyrkkiä vaatimuksia, sillä hän tiesi kuntien taloudelliset mahdollisuudet rajallisiksi ja vastustuksen kansakoulua kohtaan yleiseksi. Tässä suhteessa idealistinen

Cygnaeus osoitti realismin tajunsa. Hänen olisi olettanut vaativan hyvin ehdottomasti opettajia ja johtokuntia täyttämään kaikki ne vaatimukset ja ylevät päämäärät, jotka hän oli kansakoululle suunnitellut. Lähdemateriaalin perusteella näin ei kuitenkaan alkuaikoina käynyt.

Opettajilta Cygnaeus edellytti ahkeruutta ja oikeaa kasvatusasennetta. Jos opettaja kykeni vielä oikeaoppiseen opetukseen, hän oli hyvin iloinen. Heikompia opettajia hän neuvoi ja kannusti. Yleensä Cygnaeus oli tyytyväinen tarkastustensa tuloksiin. Kansakoulut olivat päässeet hyvään toiminnan alkuun, ja valtaosa opettajistoa teki työtään sydämen hartaudella. Erityisesti seminaarin käyneet opettajat saivat Cygnaeukselta kiitosta. Se, millä tavalla Cygnaeukselle tyypillinen subjektiivisuus vaikutti hänen tarkastustyöhönsä, ei ole muutoin lähteistöstä arvioitavissa, kuin että seminaarin käyneen opettajan opetus oli hänen mielestään aina parempaa kuin seminaarin käymättömän.

Kun kansakoulujen perustamisvaihe oli ohi, Cygnaeuksen vaatimukset tiukkenivat. Hän alkoi edellyttää oikean asenteen lisäksi tuloksia. Tämä koski sekä opettajia että johtokuntien jäseniä. Cygnaeuksen tiukentunut asenne näkyi entistä suuremman huomion kohdistamisena opettajan opetustyöhön ja sen tuloksellisuuteen, tihentyneinä huomautuksina opettajille ja ankarampina vaatimuksina johtokunnille. Kohtuuttomiksi Cygnaeuksen toiveet eivät kuitenkaan koskaan toteutuneet. Hän ymmärsi rajoittavat realiteetit ja sovitti vaatimuksensa niihin. Lisäksi Cygnaeus pyrki siihen, että tarkastajasta, oli hän kuka tahansa, ei tulisi vikoja etsivää, rankaisevaa virkamiestä vaan kansakouluväen tukija ja opastaja. Cygnaeus tiesi, että hyvällä sai aikaan parempia tuloksia kuin pahalla.

Vuonna 1874 aloittaneiden paikallisten kansakouluntarkastajien työstä Cygnaeuksella ei ollut paljon positiivista sanottavaa. Cygnaeus oli vastustanut viimeiseen asti käytännössä pappien valitsemista sivutoimisiksi paikallistarkastajiksi. Tämä näkyi hänen arviossaan tarkastajien työstä. Ennen muuta Cygna-

eus syytti kuitenkin itse järjestelyä, ei henkilöitä sinänsä, jotka toki yrittivät parhaansa. Cygnaeuksen mielestä opetustyöhön kouluttamattomat henkilöt oli pantu hoitamaan liian vaativaa työtä. Cygnaeusta suretti hänelle rakkaan tarkastustoimen alennustila, kun järjestely oli hajanainen ja valvojien työ epäpätevää. Useimmat tarkastajista eivät pystyneet paneutumaan huolella työhönsä eikä heillä ollut pedagogista koulutusta, minkä vuoksi koulutyön ohjaus ja ennen muuta opettajien opastus jäi pintapuoliseksi. (Cygnaeuksen yksityisarkisto; Halila II 1949, 399-400; Hynen 1906, 363)

Uno Cygnaeusta häiritsi erityisesti se, että tarkastajien merkitys kansakoulujen kehittämisessä jäi liian vähälle. Hän oli ajatellut tarkastajille keskeistä roolia opettajien työn ohjaajina ja johtokuntien neuvojina ja patistajina. Paikallistarkastajat eivät tähän kyenneet. Heidän hallinnollinen asemansaakaan ei noussut niin korkeaksi kuin Cygnaeus oli ajatellut. (Cygnaeuksen yksityisarkisto; Halila II 1949, 399-400; Hynen 1906, 363)

Uno Cygnaeuksen tarkastustyön suurin merkitys oli siinä, että hän rohkaisi kansakoulun ystäviä eri puolilla maata uhrautuvaan työhön arvokkaan asian puolesta. Yksistään hänen vierailunsa olivat suuri tapaus paikkakuntien kansakouluvälle. Rohkaisua tarvittiinkin, sillä kansakoululaitos joutui käymään kulttuuri-taistelun oikeutuksestaan. Opettajien auttaminen, johtokuntien innostaminen ja propaganda kansakouluatteen puolesta olivat tärkeintä Cygnaeuksen työssä. Ne vaikuttivat psykologisesti paljon, vaikka niillä ei koulujen ongelmia poistettukaan. Cygnaeus loi lisäksi mallin myöhemmille tarkastajille. Hänen tarkastustyönsä ansiosta kansakoulujen valvonta oli asian-tuntevalla alulla.

Lähteet

Harju, Aaro, Maalaiskansakoulujen tarkastustoimi vuosina 1861 – 1921. *Studia Historica Jyväskyläänsä* 38. Jyväskylä

1988.

Kansallisarkisto, Senaatin kirkollistoimituskunnan arkisto, Mietinnöt 1866 – 1875.

Kansallisarkisto, Senaatin talousosasto, Pöytäkirjat 1873 – 1885.

Kansallisarkisto, Kouluhallituksen arkisto, Kansakoulujen ylitarkastaja 1861 – 1869.

Kansallisarkisto, Kouluhallituksen arkisto, Jakamaton kouluhallitus, Kirjeet 1870 – 1884.

Kansallisarkisto, Kouluhallituksen arkisto, Uno Cygnaeuksen yksityisarkisto.

Cygnaeus, Uno, Förslag rörande Folkskoleväsendet i Finland. Helsingfors 1861.

Halila, Aimo, Suomen kansakoululaitoksen historia I ja II. Turku 1949.

Heporauta, F.A., Suomen kansakoululaitoksen historia. Helsinki 1945.

Hynen, Oskar, Muistoja nykyisen kansakoulujen tarkastusjärjestelmän syntyajoilta. Kansakoulun Lehti 1906.

Kasvatus. Aakkosellinen tietokirja. Toim. Paavo Virkkunen. Helsinki 1932.

Klemetti, Ilppo, E., Suomen kansakoulujen tarkastus ennen piiritarkastajantoimien perustamista. Pro gradu -tutkielma. Helsinki 1957.

Lönnbeck, Gustaf, Folkskoleidens utveckling i Finland från nittonde århundradets början till 1866. Helsingfors 1887.

Lönnbeck, Gustaf, Suomen kansakoulu ja Uno Cygnaeus. Tammisaari 1890.

Lönnbeck, Gustaf, Uno Cygnaeus, "Suomen kansakoulun isä". Helsinki 1910.

Norkama, Tuure, Uno Cygnaeuksen opettajaihanne ja nyky-aika. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylä 1953.

Nurmi, Veli, Uno Cygnaeus. Suomalainen koulumies ja kasvattaja. Helsinki 1988.

Somerkivi, Urho, Kouluhallitus ja koulutoimen kehittyminen satavuotiskautena 1869 – 1969. Teoksessa Kouluhallitus – Skolstyrelsen 1869 – 1969. Toim. Urho Somerkivi, Gösta Cavonius ja M-O. Karttunen. Vantaa 1979.

Uno Cygnaeuksen Kirjoituksen Suomen kansakoulun perustamisesta ja järjestämisestä. Helsinki 1910.

Wiborg-lehti 1857.